

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 5–26

doi 10.15421/26190201

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 930.2(477)

**Теоретико-методологічні
та джерелознавчі проблеми
економічної історії України**

В. М. Орлик

доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000–0002–7947–9557

Researcher ID: C-1025–2019

v.m.orlik@gmail.com

*Центральноукраїнський національний технічний
університет,*

*проспект Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна, 25006*

С. В. Орлик

доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000–0002–6280–9273

Researcher ID: C-1033–2019

svitlana.orlik@gmail.com

*Центральноукраїнський національний технічний
університет,*

*проспект Університетський, 8,
м. Кропивницький, Україна, 25006*

Анотація. *Мета статті.* Здійснити аналіз основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України. *Методи.* У статті використано методи конкретно-наукової діяльності, емпіричного дослідження та загальнологічні. *Основні результати.* Розглянуто основні теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України. Відзначено суперечності процесу розвитку економічної історії в Україні, зокрема відсутність належної наукової

кооперації між істориками та економістами. *Висновки.* Проведений у статті аналіз основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України засвідчив необхідність урахування комплексного і міждисциплінарного характеру вибору як методологічних підходів, так і власне джерельної бази таких досліджень. Сучасний розвиток наукових студій з економічної історії України потребує їхньої інституалізації та розробки теоретико-методологічних підходів до усього комплексу проблем і викликів, які постають перед науковцями. Інституалізація економічної історії України має забезпечити кооперацію науковців, які працюють над її різними складовими, та дозволить залучити до реалізації дослідницьких проєктів фахівців інших галузей знань. Наукова кооперація переважно економістів та істориків, а також фахівців зі статистики, матеріалознавства, картографії, фізичної та історичної географії та їхній методологічний інструментарій розширить перспективи таких досліджень і уможливить отримання нових знань. *Практичне значення статті* полягає у можливості використання розглянутих авторами основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України у власних дослідженнях, зокрема щодо вибору джерельної бази досліджень та методології її аналізу. *Оригінальність:* автори статті зацентрували увагу на найбільш складних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблемах економічної історії України. *Наукова новизна* статті полягає в комплексному міждисциплінарному аналізі основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем різних періодів економічної історії. *Тип статті:* методологічна.

Ключові слова: історія; економіка; джерела; методологія; наука.

Надійшла до редколегії 30.08.2019

Прорецензована 24.12.2019

Схвалена до друку 26.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 5–26

doi 10.15421/26190201

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 930.2 (477)

Теоретико-методологические и источниковедческие проблемы экономической истории Украины

В. М. Орлик

доктор исторических наук, профессор

ORCID: 0000–0002–7947–9557

Researcher ID: C-1025–2019

v.m.orlik@gmail.com

*Центральноукраїнський національний
технічний університет,
проспект Университетський, 8, г. Кропивницький,
Украина, 25006*

С. В. Орлик

доктор исторических наук, профессор

ORCID: 0000–0002–6280–9273

Researcher ID: C-1033–2019

svitlana.orlik@gmail.com

*Центральноукраїнський національний
технічний університет,
проспект Университетський, 8, г. Кропивницький,
Украина, 25006*

Аннотация. *Цель статьи.* Анализ теоретико-методологических и источниковедческих проблем экономической истории Украины. *Методы.* В статье использованы методы конкретно-научной деятельности, эмпирического исследования и общелогические. *Основные результаты.* Рассмотрены основные теоретико-методологические и источниковедческие проблемы экономической истории Украины. Отмечено противоречия процесса развития экономической истории в Украине, в частности отсутствие надлежащей научной кооперации между историками и экономистами. *Выводы.* Проведенный в статье анализ основных теоретико-

методологических и источниковедческих проблем экономической истории Украины засвидетельствовал необходимость комплексного и междисциплинарного характера выбора как методологических подходов, так и собственно выбора источниковой базы таких исследований. Современное развитие научных исследований по экономической истории Украины нуждается в их институализации и разработке теоретико-методологических подходов ко всему комплексу проблем и вызовов, стоящих перед учеными. Институализация экономической истории Украины должна обеспечить кооперацию ученых, работающих над ее различными составляющими, и позволит привлечь к реализации исследовательских проектов специалистов других отраслей знаний. Научная кооперация преимущественно экономистов и историков, а также специалистов по статистике, материаловедению, картографии, физической и исторической географии и их методологический инструментарий расширит возможности таких исследований и сделает возможным получение новых знаний. Практическое значение статьи заключается в возможности использования рассмотренных авторами основных теоретико-методологических и источниковедческих проблем экономической истории Украины в собственных исследованиях, в частности по выбору источниковой базы исследований и методологии ее анализа. *Оригинальность:* авторы статьи акцентировали внимание на наиболее сложных теоретико-методологических и источниковедческих проблемах экономической истории Украины. *Научная новизна* статьи заключается в комплексном междисциплинарном анализе основных теоретико-методологических и источниковедческих проблем различных периодов экономической истории. *Тип статьи:* методологическая.

Ключевые слова: история, экономика, источники, методология, наука.

Поступила в редколлегию 30.08.2019

Прорецензирована 24.12.2019

Рекомендована в печать 26.12.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2019. Vol. 2(27). Issue 2, pp. 5–26

doi 10.15421/26190201

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK 508.12

Theoretical-methodological and source-studying problems of the Economic history of Ukraine

V. M. Orlyk

D. Sc. in History, Professor

ORCID: 0000–0002–7947–9557

Researcher ID: C-1025–2019

v.m.orlik@gmail.com

*Central Ukrainian National Technical University,
8 University avenue, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006*

S. V. Orlyk

D. Sc. in History, Professor

ORCID: 0000–0002–6280–9273

Researcher ID: C-1033–2019

svitlana.orlik@gmail.com

*Central Ukrainian National Technical University,
8 University avenue, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25006*

Abstract. *The purpose of the article.* To carry out the analysis of the basic theoretical-methodological and source-studying problems of the economic history of Ukraine, in particular: determination of the problem of informativeness, representativeness; the reliability of the source database; scientific critique of large arrays of sources and peculiarities of using the whole range of historical sources in the study of economic history of Ukraine problems in different historical epochs, as well as the possibilities of involving scientific tools of other sciences to solve certain research problems. *Methods.* Methods of specific scientific activity, methods of empirical research and general logical methods were used in the article. *Main results.* The article describes the main theoretical-methodological and source-studying problems of the economic history of Ukraine. It was noted the contradictions of the process of development of economic history in Ukraine in particular, the lack of proper scientific cooperation between historians and economists. Also, it was emphasized, that the institutionalization of the economic history of Ukraine and the complex interdisciplinary

approach to the methodology of studying problems of the economic history thanks to the borrowing of theories and methods from other sciences, make it possible to achieve a specific goal and research objectives and allow gaining new knowledge. The most informative sources for different periods of economic history of Ukraine were identified and the theoretical -methodological problems of their use were analyzed. *Conclusions.* The analysis of the main theoretical-methodological and source-studying problems of the economic history of Ukraine, conducted in the article, showed the necessity of a complex and interdisciplinary nature of the choice of both methodological approaches and actually, the choice of the source base for such researches. An important paradigm of scientific studies in economic history is the use by researchers the full range of sources, which are typical to different historical periods and the choice of appropriate methodological basis, which allows to determine the informativeness, representativeness, reliability of the source base, to conduct scientific critique of large arrays of sources, and, most importantly, allow to solve set by researcher specific scientific tasks. The modern development of scientific studies in the economic history of Ukraine requires their institutionalization and development of theoretical and methodological approaches to the whole complex of problems and challenges, that facing scientists. The institutionalization of the economic history of the Ukraine should ensure the co-operation of scientists working on its various components and it also allows involving specialists from other fields of knowledge to the implementation of research projects. We fully support the thesis that economic history should serve as a «meeting place» for specialists in various sciences, especially historians, economists and lawyers. It is this scientific cooperation of economists and historians, as well as experts in statistics, materials science, cartography, physical and historical geography, and their methodological tools, that will enhance such research and enable new knowledge to be acquired. Unfortunately, usage of methods and techniques from other sciences by historians not always leads to objective research results. *The practical significance* of the article lies in the possibility of using the main of the basic theoretical-methodological and source-studying problems of the economic history of Ukraine in own studies, in particular concerning the choice of the sources base for researches and the methodology of its analysis. *Originality:* many years of experience in own scientific researches in the field of economic history, especially the history of finance, as

well as the analysis of many works on this issue, allows the authors of the article to focus attention on the most complex theoretical-methodological and source-studying problems of the economic history of Ukraine. *The scientific novelty*: of the article lies in the comprehensive interdisciplinary analysis of the basic theoretical-methodological and source-studying problems of different periods in economic history. *Type of the article*: methodological.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку в Україні виникла гостра потреба розробки істориками-професіоналами пріоритетних напрямів наукових досліджень, пошуку нових методологічних підходів, адже «інтеграція історичної науки з іншими дисциплінами створює нові можливості для вивчення явищ соціокультурного життя народу України» (Сухий, О., 2012, с. 716). Відрадно, що предметом уваги науковців усе частіше стають теми, які ще донедавна з різних причин не могли бути об'єктами всебічного вивчення та висвітлення. Серед складного комплексу питань, що стосуються як історії України, так і інших країн світу, особливе місце належить проблемам, які пов'язані з економічною історією, зокрема, з розвитком різних галузей господарської діяльності, взаємовідносинами у царині державних прибутків та видатків між різними верствами населення та центральною і місцевою владою, грошовим обігом, рівнем життя населення, а також економічними складовими людської повсякденності. Світовим визнанням заслуг дослідників економічної історії є присудження їм Нобелівських премій, лауреатами яких свого часу стали Саймон Кузнець (1971 р.), Мільтон Фрідман (1976 р.), Мертон Міллер разом із Гаррі Марковцем та Вільямом Шарпом (1990 р.), Роберт Фогель разом із Дугласом Нормом (1993). До речі, троє з них пов'язані з Україною: Саймон Кузнець закінчив Харківське реальне училище та навчався в Харківському торговельному інституті, Мільтон Фрідман народився в сім'ї емігрантів із Закарпаття, Роберт Фогель – у сім'ї емігрантів з м. Одеси.

Ще 2001 р. в постанові № 115 Національної академії наук України «Актуальні методологічні проблеми української історичної науки» наголошувалося на необхідності збільшення кількості науково-дослідних розробок проблем соціально-економічної історії України та історії вітчизняної економіки. Зрозуміло, що історико-економічна наука – це наука міждисциплінарна, яка сформувалася на межі двох сфер – історичної та економічної, у яких емпіричні знання накопичувалися поступово, відповідно до розвитку продуктивних сил людства, формуючи нову галузь наукових знань та перетворюючись на науку. Вчені-економісти в дослідженнях з економічної історії розглядають еконо-

Keywords: History; Economics; Sources; Methodology; Science.

Received 30.08.2019

Reviewed 24.12.2019

Accepted 26.12.2019

мічні процеси та інститути економіки в контексті розвитку економічної думки, натомість фахові історики переважно акцентують увагу на соціально-економічних проблемах, «не випадково історики, які її (економічну історію. – Авт.) досліджують, поєднують аналіз економічних процесів із висвітленням динаміки соціальних зрушень у суспільстві» (Смолій, В., 2011, с. 9).

Проте сучасні вітчизняні, так би мовити, «традиційні» економісти здебільшого сприймають економічну історію досить скептично, зважаючи на описовий, за незначними винятками, характер праць у цій галузі. Деякі дослідники (дисертанти) для надання «вагомості» своїм роботам розглядають в історичному аспекті проблеми X–XXI ст., а відтак зіштовхуються з суттєвими труднощами, наприклад, з необхідністю використання поняттєво-категоріального апарату історичної науки та ін. Ускладнює ситуацію й те, що навіть навчальна дисципліна «Економічна історія» викладається не на всіх економічних спеціальностях вітчизняних ЗВО, а саме вона разом з економічною теорією мала б посідати належне місце серед фундаментальних дисциплін підготовки бакалаврів різних галузей знань. Мінуси вітчизняної освітньої сфери виявилися й у практичній діяльності. Американський економіст Н. Балабкінс вказує, що в Україні «професія економіста опинилася на гачку в математики, а нагальні соціальні проблеми, як правило, вимітаються під килимок. [...] Сьогоднішні економісти-математики не мають підготовки в суміжних галузях – таких, як економічна соціологія та економічна історія, і з цієї причини не можуть допомогти у розв'язанні «нагальних щоденних проблем»» (Балабкінс, Н., 2001, с. 240).

Історики здебільшого залишають поза увагою проблеми економічної історії, не наважуючись «переступити межі конкретно-історичних досліджень» (Рєєнт, О., 1999, с. 7), а якщо й додають до своїх праць економічні сюжети, то, на превеликий жаль, це обмежується спорадичними згадками про натуральні чи грошові повинності на користь феодала та/або держави (відробітки, гвалти, панщина, повіз, шарварок, податі, мита, збори тощо), а також наведенням цифрових даних, які переважно не відповідають вимогам системності й характеризуються недостатньою інформативністю. «Непопулярність»

економічної проблематики в українській історичній науці, на наше переконання, також пов'язана з науково-світоглядними орієнтирами вітчизняних науковців. Одна частина істориків досі перебуває під впливом класичної історіографії XIX ст., продовжуючи розвивати національну історію, інша частина намагається працювати в контексті постмодернізму. У той же час модерністські розвідки з історії, зокрема й з економічної історії, є нечисленними (Святець, Ю., 2007; Klapchuk, V., & Klapchuk M., 2019). Дослідження з економічної історії, які здійснюються вченими-істориками, часто мають ряд суттєвих вад. Найбільш поширені з них – некоректне використання цифрового (статистичного) матеріалу, проблеми з економічним поняттєво-категоріальним апаратом та ін. Це свідчить, що ми маємо, так би мовити, своєрідні ножиці: економістам не вистачає історичних знань, а історикам – економічних, як правило, ці дві групи дослідників здебільшого працюють автономно.

Окрім цього, якщо впродовж 1990-х рр. економічна історія виділялася у окрему спеціальність (08.01.04 – економічна історія та історія економічної думки), то потім в Україні, як і в Російській Федерації, зі зміною шифрів спеціальностей економічних наук її було позбавлено автономності та лише частково включено до паспорту спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Ця обставина обумовила низку організаційних проблем у процесі захисту дисертацій зазначеної тематики, що цілком закономірно вплинуло на якість і кількість дисертаційних досліджень, які безпосередньо присвячені проблемам економічної історії.

Проблеми економічної історії традиційно вивчають серед проблем історичних спеціальностей 07.00.01 – історія України та 07.00.02 – всесвітня історія, а з 2015 р. і комплексної спеціальності 032 Історія та археологія. Водночас, наприклад, у сусідній Польщі науковий ступінь із цієї спеціальності присуджується в галузі історії, зокрема існує ступінь *Dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii, specjalność – historia gospodarcza*.

Тоді ж саме завдяки дослідженням економічної складової можна не лише більш глибоко зрозуміти процеси, які відбувалися на українських теренах у різні історичні епохи, а й часом винести практичні уроки щодо економічної політики в державі, надважливі для функціонування та розвитку владних інституцій. Ще наприкінці XIX ст. академік імператорської академії наук І. Янжул указував на особливе значення історичних досліджень для формування науково обґрунтованої фінансової політики в державі. «В числе вспомогательных наук, которыми может пользоваться наука о финансах

при выводе своих общих положений, мы должны отвести первое место истории вообще и истории финансов в частности. ... Но еще большее значение для того, чтобы вывести то или иное общее положение относительно наилучшего способа добывания государственных доходов, чтобы построить финансовую науку на более прочных базисах, имеет историческое изучение положительных законодательств в различные времена и в различных странах. [...] Только одно сравнение и сопоставление исторических фактов, углубление в опыт прошлого дает нам возможность рационально оценивать правильность, целесообразность и применимость того или другого финансового мероприятия, того или другого источника государственных доходов. [...] Лишь благодаря сравнительному изучению истории финансов получается возможность оценивать действительные достоинства, слабые и хорошие стороны не только отдельных частей, но и целых финансовых систем, существующих в различных странах. Какие формы налогов лучше всего установить и почему? В каком направлении должна развиваться их совокупность и в каком нет? Отчего известный налог является в одном месте целесообразным, а в другом дурным?» (Янжул, И. И., 2002, с. 51). А для поточного порядку денного не менш важливим є дослідження періодів тривалої стагнації та кризи і виявлення чинників, які впливали на завершення цих негативних фаз вітчизняної історії.

Сучасний, на жаль, не зовсім оптимістичний стан розвитку досліджень з економічної історії України актуалізує проблему інституалізації таких наукових пошуків, вирішення якої апіорі неможливе без здійснення відповідних теоретико-методологічних досліджень. Саме розгляд теоретико-методологічних підстав, на наше переконання, дозволить вийти з негативної ситуації, яка склалася у такому важливому напрямку дослідження історичного минулого. Осмислення механізму застосування різних методів та їх комбінацій, а також використання міждисциплінарних зв'язків економічної історії з історичною географією, історичною демографією, статистикою, економічною теорією та ін. галузями знань має сприяти актуалізації та популяризації таких досліджень. Слушною видається думка нобелівського лауреата з економіки (1972 р.), англійського економіста Р. Гікса, що важлива функція економічної історії полягає в тому, щоб ця дисципліна слугувала «місцем зустрічі» та дискусій економістів, політологів, юристів, соціологів та істориків – спеціалістів подій, ідей, технологій (Лапаева, М., Лапаева, О. та Овчаренко, Е., 2009, с. 45).

Закцентуємо увагу на найбільш складних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблемах економічної історії України та висвітливо можливі шляхи їх вирішення.

Аналіз наукових досліджень. Нині в Україні ряд істориків здійснює дослідження проблем економічної історії, деякі з учених – визнані фахівці в цій галузі наукових знань не лише в нашій державі, а й за її межами. Саме вони презентують вітчизняну економічну історію на зарубіжних, переважно європейських, наукових форумах. Наукові школи з економічної історії сформовані в окремих університетах та академічних інститутах України.

Розвиток історичних досліджень супроводжується появою значної кількості праць теоретико-методологічного характеру (Реснт, О., 1999; Підгаєцький, В., 2000; Підгаєцький, В., 2001; Яковенко, Н., 2000; Верменич, Я., 2003; Касьянов, Г., 2006; Смолій, В. та Левенець, Ю., 2007; Орлик, В., 2008; Орлик, В., 2011; Сухий, О., 2011; Одрін, О., 2015; Kotsur, V., 2016). Примітно, що частина таких праць, написаних наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр., залишається ще досить актуальною. Проте ми змушені констатувати майже повну відсутність спеціальних праць з методології економічної історії України, а ті, що є, стосуються переважно окремих складових цієї важливої наукової проблеми.

Мета статті – аналіз основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України. Основні завдання: визначити проблеми інформативності, репрезентативності, достовірності джерельної бази; здійснити наукову критику значного масиву джерел та аналіз особливостей використання усього комплексу історичних джерел у вирішенні проблем економічної історії України в різні історичні епохи; окреслити можливості залучення інструментарію інших наук для дослідницьких завдань історичного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні проблеми дослідження економічної складової різних періодів історії України визначаються наявною джерельною базою. Зокрема, пам'ятки первісної матеріальної культури (знаряддя праці, зброя та поховання) опосередковано інформують дослідників давньої історії про заселеність регіонів та організацію життя, а тому мають значний інформаційний потенціал. Для вивчення економічних процесів античної доби та Середньовіччя особливе місце серед комплексу речових джерел посідають археологічні та нумізматичні джерела. Період від пізнього Середньовіччя і до сьогодення має значно більшу репрезентативну джерельну базу, основу якої складають документальні інформаційні ресурси з проблем економічної історії України, які

містяться в архівних фондах. Це акти трибуналів, акти скарбові, актові книги земських, гродських і підкоморських судів, поборові реєстри, інвентарі, актові книги магістратів, акти канцелярського діловодства полкових і сотенних урядів Гетьманщини, документи двох Малоросійських колегій, статистичні дані Міністерства фінансів Російської імперії, звіти губернаторів та генерал-губернаторів, казенних палат, органів управління державними маєтностями, земських та міських установ, а також значний масив первинних бухгалтерських документів скарбниць (квитанції, акти, розрахунково-касові документи, касові та фінансові звіти (відомості), акти та заявки грошових коштів, баланси, інвентаризаційні акти тощо), документи радянських і партійних органів та ін. Зупинимось детальніше на деяких теоретико-методологічних проблемах, пов'язаних із використанням різних груп джерел. Для цього застосуємо знання з історії та економічної історії, економічної теорії, макро- та мікроекономіки, а також методи статистичного аналізу, математичного моделювання та ін.

У дослідженнях з проблем економічної історії слід використовувати нумізматичні та боністичні джерела, які зберігаються в архівних та музейних фондах (Kotsur, V. & Boiko-Naharin, A., 2019), а також у приватних колекціях. Основними нумізматичними джерелами є монети та їх підробки, інструменти для виготовлення монет чи монетних фальсифікатів та топографування монетних знахідок. Для дослідження таких джерел необхідне застосування спеціальних нумізматичних та боністичних методів визначення типу монет, картографування монетних знахідок та їхньої статистичної обробки. Монетні артефакти дозволяють поглибити наявні нині уявлення про грошовий обіг і торговельні взаємовідносини відповідної історичної епохи, а часом – і змінити усталені стереотипи. Основні боністичні джерела репрезентовані комплексом грошових знаків та бон XVIII–XXI ст.

Український історик О. Одрін на прикладі торгівлі «Українського Степу» в античну добу вказує, що для об'єктивної реконструкції торговельних зв'язків корисними є як археологічні матеріали, так і знання з фізичної географії (Одрін, О., 2015, с. 85). Брак цих складників спричиняє такі концептуальні помилки формування наукових тверджень, яких припустилися автори мапи «Середземноморської морської торгівлі VI ст. до н. е» (Sherratt, S. & Sherratt, A., 1993, p.373), оскільки «до зони вирощування зернових на експорт тут включено непідконтрольні грекам території на північ і південь від Перекопу, із малородючими ґрунтами» (Одрін, О., 2015, с. 85). Виявлені скарби ольвійських борисфенів на правобережній части-

ни Київської та Черкаської областей (Mielczarek, M. & Orlyk, V., 2019) підтверджують тезу відомих скіфологів В. Іллінської і О. Тереножкіна про те, що «найбільш обжитим, густонаселеним і розвиненим в економічному і культурному відношенні був Придніпровський і Києво-Черкаський регіон» (Ильинская, В. А. и Тереножкин, А. И., 1983, с. 230). Монетні скарби вказують на використання монет у торговельних операціях (Коцур, В., 2017), тобто перехід на якісно вищий рівень економічних відносин, аніж простий товарообмін – відомий багатьом нашим сучасникам «бартер», який руйнував економіку України в 90-х рр. XX ст. Наприклад, виявлення під час археологічних розкопок на ранньосередньовічному поселенні поблизу с. Шестоця Чернігівської області оболу Боспорського царства дозволило авторам зробити припущення про «наявність зв'язку між мілоградськими старожитностями та попаданням пантікапейського оболу III ст.» (Мизгін, К., Степаненко, С. та Ситий, Ю., 2018, с. 18) на цю територію.

На початку XXI ст. нумізматична наука та дослідження історії грошового обігу через розвиток приладового металопошуку потрапили в ситуацію, яка існувала понад сто років тому, коли «місця знахідок скарбів і окремих монет майже не фіксувалися, більш того, знайдені скарби не реєструвалися, розходилися по руках і безслідно втрачалися для науки» (Казаманова, Л. Н., 1969, с. 23). Подібні знахідки, за рідкісними винятками, і зараз не потрапляють до музейних установ та наукового обігу. Крім того, розвиток приладового металопошуку і його застосування так званими «пошуковими системами» або «шукачами скарбів» у останні десятиліття за недостатньої правової захищеності археологічних пам'яток призводять до руйнування цих пам'яток і «збільшення кількості археологічного матеріалу на колекційному «чорному» ринку» (Kotsur V, 2016, р. 7). Проте дослідники історії грошового обігу виявляють оптимальні шляхи отримання максимальної «користі» для науки від матеріалів «чорної» археології. Саме тому матеріали форумів шукачів скарбів та особисте спілкування з аматорами приладового металопошуку стають важливим джерелом нумізматичних досліджень (Орлик, В. М., 2013). Такі джерела інформації потребують спеціального методологічного інструментарію для наукового використання. Найбільш вдалу концепцію використання таких «нових», не типових для науковців XX ст., інформаційних джерел розробили польські вчені, зокрема А. Димовські (Dymowski, A., 2011, Dymowski, A., 2016). Методологічні засади, запропоновані цим вченим, уможливили науковий проєкт К. Мизгіна з вивчення знахідок римських республіканських монет і їхніх імітацій на

території України та Білорусії (Myzgin, K., 2017). Зокрема, дослідник картографував місця знахідок з чіткою або відносно чіткою локалізацією. Він указав, що такий підхід дещо викривляє реальну картину поширення монет, оскільки, наприклад, у Закарпатті відомо не менше ніж 30 місць знахідок, однак інформація про точну локалізацію знахідок стосується лише двох місць. Подібна ситуація була й у Золочівському районі Львівської області. Науковець зазначив: «Щоб нівелювати цю ситуацію, була створена карта, яка показувала відношення кількості знахідок і їх категорій в різних областях досліджуваного ареалу» (Myzgin, K., 2017, р. 20). Взавши до уваги, що для більшості таких артефактів була відсутня інформація про їхній археологічний контекст, вагому роль відіграють карти монетних знахідок на фоні археологічної ситуації в регіоні у різні періоди для розуміння часу й джерел потрапляння досліджуваних монет (Myzgin, K., 2017, р. 20). Проте розміщення знахідок у каталозі лише за алфавітом назв населених пунктів без урахування адміністративно-територіального розподілу (область, район) (Dymowski, A., 2016, pp. 133–310; Myzgin, K., 2017, pp. 104–200) нам видається не зовсім раціональним.

Процес становлення та розвитку зв'язків, у т. ч. й економічних, українських середньовічних земель з державою Тевтонського ордену у Пруссії відображений переважно у писемних джерелах, зокрема документальних, другої половини XIII ст. – початку XVI ст. Проте такі зв'язки мали залишити слід не лише у вигляді писемних, а й нумізматичних джерел (тевтонських монет, загублених їхніми власниками). Знахідки монет, за висловом Миколи Котляра, є «реліктами внутрішньої і зовнішньої торгівлі тих часів» (Котляр, М., 1971, с. 65). У такому разі нумізматичні артефакти значно розширюють джерельну базу дослідження, доповнюючи інформацію актових джерел.

Аналіз і систематизація знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену у Пруссії (Орлик, В., 2017) та тогочасних монетних підробок (Orlyk, V., 2012) дозволили дійти таких висновків. По-перше, монети Великих магістрів Міхаеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414–1422 рр.) та Пауля фон Русдорфа (1422–1441 рр.), які разом складають 28,47 % знахідок в Україні монет Тевтонського ордену, поширені не лише на теренах історичної Волині та сусідніх з нею земель, а й на Київщині та Чернігівщині. Проникнення монет названих магістрів на середньовічні українські землі пов'язане з активною участю Тевтонського ордену в громадянській війні у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) як союзника великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича,

що спровокувало чергове військове протистояння з Польщею – польсько-тевтонську війну (1431–1435 pp.). По-друге, монети Великих магістрів Мартіна Трухзеса фон Ветцхаузена (1477–1489 pp.) та Йоганна фон Тіфена (1489–1497 pp.), які разом складають 39,06 % від аналізованих нами монетних знахідок, відображають якісно інший період зв'язків руських земель ВКЛ та держави Тевтонського ордену в Пруссії після фактичного припинення протистояння Ордену та Королівства Польського. Каталогізація знахідок здійснена за алфавітним порядком назв областей, районів та населених пунктів відповідно до сучасного адміністративно-територіального розподілу України. Такий підхід унаочнює географічний розподіл монетних знахідок та економічних зв'язків регіонів у різні історичні епохи.

Неабиякі наукові результати дає поєднання нумізматичних методів із методами точних наук: фізики, хімії, матеріалознавства та ін. (Бойко-Гагарін, А., 2017).

Намагання окремих істориків у роботі з нумізматичними джерелами без належної кооперації з фахівцями інших наук використати у своїх дослідженнях математичні чи статистичні методи часто спричиняє помилки, які знецінюють їхні результати. Наприклад, А. Пономарьов у монографії, присвяченій проблемам еволюції грошових систем Причорномор'я та Балкан у XIII–XV ст. (Пономарев, А., 2011), в анотації до книги вказує, що *«результаты, полученные в монографии, представляют собой не только содержание процесса эволюции финансовых систем региона, но и инструмент, необходимый для исследования экономической истории всего Леванта в период средневековья»* (Пономарев, А., 2011, с. 4). Методологічні підходи автор апробував у попередній монографії *«Деньги Золотой Орды и Трапезундской империи. Квантитивная нумизматика и процессы средневековой экономики»*, виданій 2002 року (Пономарев, А., 2002). На думку російського вченого П. Петрова, названа праця відкрила нову еру *«в методах изучения денежного обращения, реконструкции динамики экономического состояния, распределения богатств и доходов среди населения средневековых государств»* (Петров, П., 2002, с. 166). Рецензент навіть пропонував додати до назви цієї книги ще один підзаголовок *«Основы статистических методов анализа в нумизматике и их возможности»* (Петров, П., 2002, с. 166).

Ця праця ґрунтується на формулах та законах статистики, що справді презентує новаторський підхід в історичній науці. Зокрема, автор використовує формулу Стерджеса та статистичні закони (Пономарев, А., 2011, сс. 62–79), як-от:

нормальний закон розподілу для характеристики ваги монет, експонентний закон розподілу для зміни чисельності монетних випусків (Пономарев, А., 2011, сс. 119–127), біноміальний закон розподілу для характеристики виходу з ладу монетного штемпеля та його продуктивності, а також суму двох нормальних законів розподілу для характеристики моделювання появи нових штемпелів (Пономарев, А., 2011, сс. 143–156). Проте доцільність використання автором саме формули Стерджеса для вирішення поставлених наукових завдань викликає сумнів, адже в сучасній статистиці цю формулу не вважають істинною, навіть існують відповідні публікації, в яких її аргументовано спростовують. Зокрема, ще в 1995 р. професор статистики університету Монаш (Австралія) Роб Гайндман взагалі наголошував, що *«це правило більше не заслуговує на місце у підручниках зі статистики та у статистичних комп'ютерних пакетах»* (Hyndman, R., 1995). Також є сумнівним використання дослідником біноміального закону розподілу для характеристики виходу з ладу монетного штемпеля та його продуктивності без належного матеріалознавчого аналізу монетних штемпелів та врахування особливостей ручного карбування монет. Загалом А. Пономарьов використовував статистичні закони не лише без належної, а й навіть без будь-якої аргументації, під якою в статистиці розуміють необхідність виконання умов апроксимації закону розподілу експериментальних даних.

Отже, методи, застосовані А. Пономарьовим, та розрахунки, проведені на їх основі, не є беззаперечними, тому буде коректніше назвати їх авторськими гіпотезами (Orlyk, V., 2014, сс. 261–262). Книга викликає й інші запитання. Перш за все: які географічні межі дослідження? Монографія, як свідчить її назва, присвячена проблемам еволюції грошових систем Причорномор'я та Балкан, проте найбільший розділ твору присвячений дослідженню грошового обігу в Золотій Орді, територія якої виходила далеко за межі, задекларовані назвою, а застосування такого географічного терміна, як Левант до Кафи, Дубровника та інших земель, щонайменше викликає подив. Окрім ігнорування понять, які вже усталені в умовній географії, автор часом пропонує і власне бачення політекономічних законів, зокрема досить спрощено трактує такі поняття, як сеньйораж та брасаж (Пономарев, А., 2011, сс. 47–52), вартість монети пов'язує переважно з її вагою (Пономарев, А., 2011, с. 68), а не вмістом срібла чи золота та ін. Але навіть негативний результат – це все-таки результат, і цілком незаперечна заслуга цього неординарного російського дослідника полягає у спробі виконати дослідження з питань економічної історії загалом, а грошового обігу зо-

крема на більш високому методологічному рівні із залученням інструментарію інших галузей знань. Проте будувати концепції чи формулювати фундаментальні висновки можна, лише використовуючи беззаперечний фактичний матеріал та вивірені математичні формули.

Історія фінансових відносин на українських теренах у XVIII ст. досить добре представлена в опублікованих та неопублікованих письмових джерелах, проте питання грошового обігу та дрібної торгівлі все ж більш наочно відображають саме нумізматычні джерела, зокрема монетні знахідки. Так, наприклад, за результатами «польових нумізматычних досліджень 2017 р., що проводились у межах ініціативної наукової програми співробітників Навчально-наукової лабораторії експертизи культурно-історичних цінностей кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін НПУ імені М. П. Драгоманова в селі Трушки Білоцерківського району Київської області» (Потильчак, О., 2018, с. 119), О. Потильчак скорегував висновки М. Котляра та «запропонував власне бачення місця та ролі мідної російської монети у грошовому обігу прикордонних з Росією територій Південної Київщини у досліджуваній період» (Потильчак, О., 2018, с. 119).

Таким чином, використання в дослідженнях проблем економічної історії України нумізматычних джерел та методологічного інструментарію нумізматычної науки у поєднанні з методологією інших наук, зокрема економіки, фізичної географії, картографії, матеріалознавства, фізики, хімії, статистики та ін., має на меті не лише одержання нового наукового результату, а й сприяє глибшому розумінню процесів, які відбувалися в ту чи ту історичну епоху.

Вагомий дослідницький потенціал мають деякі історичні інформаційні масиви, які через переобтяженість цифровими матеріалами раніше залишалися поза увагою авторів традиційних історичних досліджень. Такі джерела можуть надати значну кількість інформації та відкрити нові сторінки історичних процесів. Проте необхідно зазначити, що використання цифрового матеріалу, а саме: показників доходів та видатків у державі в цілому та в окремих регіонах і адміністративних одиницях зокрема, ставок податків, цін, доходів населення та ін., які складають обов'язковий елемент досліджень проблем економічної історії, має ряд складнощів теоретико-методологічного характеру. Адже під час збору кількісних даних, зафіксованих у документальних джерелах, виникає низка проблем з їхньою достовірністю. Як зазначає відомий український історик О. Рєєнт, «завжди актуальними залишаються питання достовірності

джерел, можливостей пошуку, накопичення та обробки даних» (Рєєнт, О., 1999, с. 8). Складність визначення достовірності кількісних показників документальних джерел збільшується в рази. При цьому звертається увага на повторюваність визначених даних у різних документальних джерелах.

Таким чином, використання різноманітних статистичних даних, як опублікованих, так і власне архівних, становить досить складну проблему методологічного характеру у процесі дослідження різних аспектів економічної історії, адже некоректність використання статистичних показників є серйозною вадою праць багатьох дослідників різних поколінь. Проте це не єдина вада, характерна для праць з економічної історії. Деякими авторами подекуди некоректно використовується дані історичної географії та понятійно-категоріальний апарат, у той же час його чітке визначення становить чи не найважливішу методологічну парадигму проведення таких досліджень. Візьмемо для прикладу таку складову інкорпораційних заходів російського уряду другої половини XVIII ст., як уніфікація оподаткування населення Лівобережної та Слобідської України шляхом введення подушного податку. Помилкове ототожнення процесів у цих двох українських регіонах без урахування характерних особливостей призводить до спотворення історичного минулого. Слобожанщина, як відомо, «українсько-російське прикордоння, один з двох великих регіонів України, які утворилися у т. зв. Дикому степу, у трикутнику, що виник між непевними кордонами Росії, Речі Посполитої і Кримського ханства у XVII–XVIII ст.» (Верменич, Я., 2003, с. 96). У цьому регіоні тривалий час діяли певні економічні пільги і, звичайно, він мав автономний статус, хоча й більш умовний, ніж Лівобережжя (Гетьманщина). Проблема введення подушного оподаткування в цих регіонах не нова для історичної науки, проте дослідники не мають єдиного підходу до хронології цього процесу. Так, зокрема, відомий російський історик В. Неупокоев, досліджуючи державні податі й повинності селян європейської частини Російської імперії, без посилань на будь-які джерела стверджував, що на Лівобережній Україні для селян казенних, власницьких і монастирських 1765 р. вводиться підвищений подушний збір (Неупокоев, В., 1987, с. 23).

Характеризуючи процес переведення лівобережного козацтва з подвірного на подушне оподаткування, проф. В. Неупокоев використовує височайше затверджену доповідь сенаторів князя Шаховського, генерал-аншефа Паніна й таємного радника Олсуф'єва *«Об учреждении из всех Слободских полков особой Губернии и о сборе податей на содержание и учреждение Слободских*

легких полков» від 16 грудня 1764 р., згідно з якою на Слобожанщині запроваджувався загальноросійський державний податок – подушне (Об учреждении из всех Слободских полков, 1830, т. 16, с. 1003–1006), і його збір було розпочато з 1766 р. Інші сучасні російські дослідники В. Захаров, Ю. Петров та М. Шаціло, розглядаючи еволюцію оподаткування від періоду Київської Русі до 1917 р., повторюють тезу В. Неупокоева щодо хронології встановлення в Україні російського подушного оподаткування, коли стверджують, що з 1765 р. з малоросійських селян і міщан стягувався уже подушний збір (Захаров, В., Петров, Ю. та Шаццлло, М., 2006, с. 119).

Зазначимо, що на Гетьманщині до середини 60-х рр. XVIII ст. не існувало чітко визначених норм натуральних і грошових зборів до державної скарбниці. Проте в 1765 р. двори селян, міщан, підсусідків та козаків-підпомагачів обкладалися новим, чітко визначеним так званим «рубльовим окладом» замість попередніх «консистенських» зборів, що не мали визначеної законодавцем ставки і стягувалися як у грошовій, так і в натуральній формі (Орлик, В., 2009). Таким чином, згадані вище дослідники ототожили «рубльовий оклад» із «подушним» («подушною податтю»), які мають абсолютно різне правове та економічне навантаження, адже мали різні об'єкти оподаткування. У першому випадку – це господарський «двір», у другому – «ревізська душа», яка рахувалася в «сільських чи міських товариствах під час останнього перепису населення – ревізії, коли всі особи чоловічої статі податних станів вносилися до так званих «*ревизских сказок*»» (Гуржій, О. та Орлик, В., 2011, с. 84). Подушне стягувалося «із сільських обивателів: державних, приписних, удільних, кріпосних селян, поміщицьких дворових людей, вільних поселенців різних найменувань, а також міщан, цехових та робочих людей у містах» (Гуржій, О. та Орлик, В., 2011, с. 84).

Також зазначимо, що проєкція податкової політики російського уряду в губерніях Лівобережної України в дореформений період на південні чи правобережні губернії взагалі не допустима, адже на території Правобережної України в першій чверті XIX ст. діяли деякі фіскальні та адміністративні інститути часів Речі Посполитої, а Південна Україна була чи не єдиним регіоном, який за кількістю фінансових пільг не мав аналогів у імперії. Проте у працях з історії оподаткування в Україні, зокрема авторства представників економічної науки, подушне розглядається досить спрощено. Джерелами таких досліджень слугують переважно підручники, а в кращому випадку імперське законодавство, подекуди без належного аналізу особливостей його

застосування. Внаслідок такого джерелознавчого підходу зі сторінок одного видання до іншого мандрують окремі легенди, які не мають нічого спільного з історичним минулим, на кшталт того, що «для переважної більшості селянства цей податок був дуже обтяжливим, тому що стягувався він в однаковій мірі з кожної селянської душі» (Присяжнюк, І., 2002, с. 143). Справді, за задумом імперського законодавця при розкладці подушного за базу оподаткування мала братися абстрактна душа, яка не мала економічного підґрунтя, при цьому не враховувався ні майновий, ні фізичний стан платника, проте на практиці існували інші підходи до встановлення подушного. Так, зокрема, М. Сперанський зазначав, що частина поміщиків і казенних селян відходили від визначених урядом правил його розкладки за кількістю ревізських душ і намагалися розподілити за кількістю тягла в господарстві (Сперанский, М., 1998, с. 55).

Після інкорпорації до складу Російської імперії Наддніпрянської України, в ній, як і в цілому в імперії, не існувало єдності кас до бюджетної реформи В. Татаринова 1862 р. У державних розписах (бюджетах) відсутні точні розрахунки видаткової частини, особливо це стосується військового відомства й імператорського двору. Єдиною статтею, яка обраховувалася з точністю до карбованців, були видатки на училища, виховні будинки, лікарні та штатні пенсії. Усі інші суми, як правило, округлялися до мільйонів карбованців, що свідчить про досить приблизні підрахунки й підганяння їх під доходну частину (Орлик, В., 2012). Проте проблема використання статистичних даних, які містяться як у документальних, так і в історіографічних джерелах, для вивчення історії пореформеного періоду не менш складна, що особливо стосується економічної діяльності земств. Так, зокрема, серед дослідників земських установ досить популярна праця Б. Веселовського, присвячена 40-річчю діяльності цих інституцій у Російській імперії (Веселовский, Б., 1909). Автор здійснив спробу підготувати перше узагальнювальне фундаментальне видання з історії земств, у якому особлива увага приділена проблемам фінансової діяльності цих установ, наведено значний цифровий матеріал, на основі якого Б. Веселовський робить власні узагальнення та відповідні висновки. Проте детальний аналіз указаної праці, здійснений сучасником автора, відомим російським істориком О. Корніловим, виявив її суттєві огріхи, навіть і щодо використання статистичних даних (Корнилов, А., 1910). Рецензент цілком слушно наголосив, що Б. Веселовський «порівнює нерідко між собою незрівнянні величини або ті, що, принаймні при порівнянні, вимагають значних поправок, і тому обчислені ним у% послідовні зміни

загальної суми земських витрат дають уявлення про зростання цих витрат значно уникають реальної лінії цього зростання. Особливо значні поправки слід ввести в ті роки, де п. Веселовський порівнює кошторисні пропозиції одного року з дійсними витратами іншого» (Корнилов, А., 1910, сс. 14–15).

Таким чином, у процесі проведення дослідження в царині економічної історії необхідно враховувати можливість співставлення кількісних даних, а також одиниць виміру, зазначених у джерелах, за необхідності зводити їх до спільного масштабу. Так, зокрема, загальноприйнятими одиницями вимірювання маси продуктів в Австро-Угорській імперії, а також і в Галичині та Буковині були кілограми, а в Наддніпрянській Україні, як і Російській імперії в цілому, використовувалися фунти (Сведения начальника уездного управления..., арк. 6), що має бути враховано при дослідженні й порівнянні динаміки цін на товари і продукти першої необхідності (Орлик С., 2018а, сс. 266–323; Орлик С., 2018b, сс. 49–55).

Обмеженість можливостей вибору кількісних даних, зумовлена безальтернативністю наявних джерел, змушує дослідника використовувати опосередковані та непорівнювані дані, але при цьому вони за умов певного застереження можуть бути доволі інформативними. Цілком слушно ще наприкінці ХІХ ст. відомий учений, професор Київського університету Святого Володимира М. Яснопольський наголошував, що *«до 1868 года у нас совершенно не имеется опубликованных данных»* (Яснопольский, Н., 1890, с. 25). Тому, зважаючи на неможливість визначення абсолютно точних сум доходів і видатків імперії Романових зазначеного періоду, адже цифри, наведені навіть у *«Всепопданнейших»* доповідних записках міністра фінансів, досить далекі від реальності, дослідники не повинні займатися з'ясуванням таких даних. Завдання полягає в іншому – важливо виявити тенденції та особливості формування доходної й видаткової частин державних розписів. Це стосується не лише дореформеного періоду історії України, а й пізніших років. Наприклад, наявні кількісні дані виконання бюджету м. Печеніжина Чернівецької губернії у розрізі доходів і витрат за 2-ге півріччя 1916 р. і за січень–квітень 1917 р. та проєкту кошторису на 1917 р. хоч і не є порівняльними у підсумкових даних, проте несуть цінну аналітичну інформацію щодо структурних змін як доходної, так і видаткової частин міського бюджету за період (роки) другої російської окупації, для визначення бюджетних тенденцій, фіксації стану місцевого оподаткування у розрізі видів податків і зборів (доходної частини міського бюджету), встановлення рівня ефективності бюджет-

ного планування в умовах війни тощо (Орлик, С., 2018а, сс. 555–556).

Досить часто в документальних джерелах мають місце розбіжності кількісних даних стосовно тієї чи тієї проблеми. У такому випадку доцільно обирати кількісний показник, який обґрунтовується комплексом інших документальних джерел з використанням логічного методу. Наприклад, надходження промислового податку та патентних зборів за період його стягнення російською окупаційною владою в Галичині й Буковині (з 1 квітня 1917 р. до 31 липня 1917 р.) до державного російського бюджету склали 120 868,32 крб. (*«С отчётом по государственному промысловому налогу»*, арк. 129 зв.-130). У підсумковому *«Звіті Управління фінансовими справами при обласному Комісарові Галичини та Буковини за період з 11 серпня 1916 р. по 1 січня 1918 р.»* зазначалося, що надходження від промислового податку та патентні збори з часу початку його стягнення з 1 квітня 1917 р. до часу написання звіту (січень 1918 р.) склали 121 579,07 крб. (*«Отчёт Управления по финансовым делам»*, арк. 42, 64). Розбіжність становить 710,75 крб., яку можна логічно пояснити запізнілими зарахуваннями сум на рахунки польових казначейств через початок евакуації у період з серпня 1917 р. до січня 1918 р. Із суми розбіжностей лише 326,75 крб. було зараховано до Чернігівської польової скарбниці у січні 1918 р. (*Отчёт Управления по финансовым делам...*, арк. 64).

Звичайно, зазначена розбіжність не є критичною і не впливає на загальні висновки щодо факту справляння промислового податку на території Галичини та Буковини та має логічні пояснення об'єктивного характеру. Можна вважати більш точною цифрою 121 579,07 крб., яка вміщує уточнені суми достовірного документального джерела – *«Звіту Управління фінансовими справами при обласному Комісарові Галичини та Буковини за період з 11 серпня 1916 р. по 1 січня 1918 р.»* (*«Отчёт Управления по финансовым делам...»*, арк. 42, 64). Наступний приклад. За даними підсумкового звіту Управління фінансовими справами за період з 1 жовтня 1914 р. до 1 червня 1915 р., тобто за період першої російської окупації території Галичини та Буковини, до імперської державної казни лише по Львівській польовій скарбниці надійшло штрафів на суму 28 537,81 крб. (*«С отчётом податного дела в Галиции»*, арк. 17). Водночас загальна сума надходжень до державної казни від накладених адміністративних штрафів за порушення обов'язкових постанов окупаційної влади за період 1914–1915 рр., котра значилася у загальних зведених даних роботи польових скарбниць, складала 84 589,32 крб., а саме: по Львівській постійній по-

льовій скарбниці – 49 407,41 крб. і по Тернопільській польовій скарбниці – 35 181,91 крб. (С разной перепиской, арк. 5–9).

Така розбіжність у звітних даних пояснюється тим, що Управління фінансовими справами це питання предметно не контролювало, оскільки воно не знаходилося у полі функціональних обов'язків. Управлінням фінансовими справами не проводилося зведення даних по всіх дійсних постійних та корпусних скарбницях, що функціонували в Галичині та Буковині. Найбільш точні дані, безумовно, містилися у документах постійних польових скарбниць, котрі функціонували на окупованих територіях. Крім того, кожен факт сплати штрафу за винесеними постановами контролювали посадові особи – начальники повітів, поліцмейстери та начальники військової поліції, котрі були уповноважені виконувати призначені покарання. Відомості про результати стягнення в дохід казни сум штрафів (№ квитанції та дата) вносилися до відповідних облікових книг (Сведения о приходе и расходе, арк. 1–24), проте кількісно такі дані звести неможливо через їхню роздрібненість та безсистемність документальних джерел.

У дослідженнях цінової та бюджетної політики досить часто використовується метод обробки інформації. При застосуванні цього спеціального методу виконання історико-економічних досліджень використовуються його складові, зокрема групування (на однорідні групи за суттєвими ознаками) (Лазорак Б., 2017), розрахунок середніх величин (типовий рівень варіювальної ознаки, порівняльний аналіз кількох сукупностей, характеристика закономірностей розвитку явищ чи процесів тощо), розробки аналітичних таблиць, графічні методи (аналітичні, ілюстративні та інформаційні). З урахуванням зазначених вище проблем збору інформації виникають проблеми обробки інформації. Зокрема, проблема наявності пробілів або відсутності кількісних даних ускладнює аналітичну роботу. Наприклад, з табл. 1 видно, що під час першої окупації російськими військами Галичини та Буковини з цих територій стягнуто до державного бюджету Російської імперії 1 363 916,12 крб. податків і зборів та інших неподаткових платежів (серед них від конфіскації і реквізицій). Відомі цифри розподілу цих сум за місцем зарахування: по Львівській скарбниці – 843 970,64 рб., по Тернопільській скарбниці, яка було відкрита у січні 1915 р. – 519 945,48 крб.

У табл. відсутній розподіл загальної суми за видами податків та неподаткових платежів по Тернопільській скарбниці, що ускладнює проведення аналізу в розрізі джерел стягнень (податкових і неподаткових) на користь державного бюджету

ту країни-окупанта. Підтвердження відсутності цих даних, а не втрату їх у процесі збереження, засвідчує підсумковий звіт начальника Управління фінансовими справами «Звіт про стан податної справи в Галичині за час з 1-го жовтня 1914 р. по 1-е червня 1915 року», де зазначалося, що на час написання підсумкового звіту у нього були відсутні дані щодо надходжень державних доходів по Тернопільській польовій скарбниці, які «будуть затребувані і будуть надані Тернопільським губернатором» (С отчётом податного дела в Галиции, арк. 17). У цьому випадку необхідно з метою оцінки достовірності, повноти та об'єктивності кількісних даних під час використання цифрових матеріалів аналізувати комплекс характеристик джерела: вихідні дані документа (авторитетність автора та адресата, підписи, печатки, дати тощо), періоди та місце заходження кількісного об'єкта (зарахування/перерахування коштів тощо), наявність відмітки про відсутність чи неповноту даних, наявність взаємозв'язку та можливість перехресного співставлення даних (верифікації) з даними інших документів. Зважаючи на вищевикладене, зокрема, негативну оцінку достовірності та повноти даних джерела, кількісні показники, вказані у табл. 1, попри те, що вони наведені в архівному документі, не можна використовувати в дослідженні як беззаперечне джерело.

Застосовуючи різноплановий цифровий матеріал в дослідженнях з економічної історії, необхідно враховувати й той факт, що під час збору кількісних даних можливе виявлення арифметичних помилок (крім описок, які неможливо виявити), наведених у джерелі. У подібних випадках у процесі використання таких кількісних даних дослідник має зауважувати, що таблиця складена автором із посиланням на джерело, та вказувати, що додаткові розрахунки також зробив автор (Орлик С., 2017а, с. 57; Орлик, С., 2017b, сс. 155–156; Orlyk, S., & Orlyk, V., 2019, сс. 85–93). Це дає можливість здійснити правильні розрахунки без викривлення суті документального джерела. О. Реєнт цілком слушно вказував, що «серйозний історик, на який би рівень абстрагувань і наукових спекуляцій він не підіймався, ніколи не стане ігнорувати роль фактичного фундаменту своїх пошуків. Тому для нього завжди актуальним залишається питання достовірності джерел, можливостей пошуку, накопичення та обробки даних» (Реєнт, О., 1999, с. 8).

Якісні методологічні підходи до аналізу джерел продемонстрував український історик Ю. Святець, проводячи кліометричний аналіз соціально-економічного процесу в українському сільському господарстві періоду непу (Святець, Ю., 2007). Об'єктно-орієнтована методологія дослідження історичних джерел забезпечила вченому

Відомість про надходження платежів до державних доходів по Галичині з 1 жовтня 1914 року до 1 червня 1915 року («О государственном промысловом налоге», арк. 59 зв.-60)

Назва доходів	Львівська скарбниця, крб.	Тернопільська скарбниця, крб.	Всього, крб.
Прямі податки	168936,00	—	—
Від тютюнової монополії	119298,54	—	—
Від соляної монополії	167784,31	—	—
Акциз зі спирту	7145,03	—	—
Акциз із пива	502,95	—	—
Акциз із освітлюв. нафтових масел	32520,21	—	—
Акциз із цукру	10052,64	—	—
Бандеролі на гральні карти	30717,52	—	—
За забій худоби	20731,72	—	—
Від продажу конфіск. спирту	2450,92	—	—
Випадкові надходження, зокрема від іншого конфіскату, запропоновані міліції хабарі	150102,78 857,96	—	— —
Штрафи за порушення обов'язкових постанов	28537,81	—	—
Від гербового актового збору:			
— продано казначействами		—	—
гербових марок	73989,95	—	—
— утримано асигнаціями в оплату угод	25808,35	—	—
— стягнуто начальниками повітів	4533,95		
Усього	843 970,64	519 945,48	1 363 916,12

«добір комплексу методів для аналізу масових статистичних джерел (матеріалів щорічних весняних вибіркових переписів селянських господарств), а також побудову динамічної аграрної типології (районування) округів УСРР та виявлення латентних чинників, що визначали розвиток українського селянського господарства протягом 20-х рр. ХХ ст.» (Святець, Ю., 2008, с. 16). Саме дослідження Ю. Святця є яскравим прикладом наукової кооперації економістів та істориків, адже й сам учений має вищу освіту з економічної кібернетики та кваліфікацію економіста-математика, проте дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук він захищав у галузі історичних наук.

Обговорення. Розглянуті в статті основні теоретико-методологічні та джерелознавчі проблеми економічної історії України пройшли апробацію на вітчизняних та міжнародних наукових конференціях і симпозиумах та частково висвітлені у попередніх працях авторів. Досить дискусійним є використання російським вченим проф. А. Пономарьовим формул та законів статистики, що презентувало новаторський підхід в історичній науці. Проте, на думку одного із авторів цієї статті, підкріплену консультаціями з фахівцями фізико-математичного факультету Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,

зокрема і з викладачами кафедри прикладної математики, статистики та економіки, статистичні закони були використані названим науковцем не лише без належної, а й навіть без будь-якої аргументації, під якою у статистиці розуміють необхідність виконання умов апроксимації закону розподілу експериментальних даних. Відповідно, на нашу думку, методи, запропоновані А. Пономарьовим, та розрахунки, проведені на їх основі, не є аргументованими і беззаперечними, тому коректніше назвати їх авторськими гіпотезами. Детальна аргументація наших висновків викладена в рецензії на згадану працю ще в 2013 р. й опублікована у польському фаховому нумізматичному журналі «*Wiadomości Numizmatyczne*» (Orlyk, V., 2014). Автори запрошують до співпраці щодо дослідження теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України, розробки її концептуальних засад і вважають, що запропонована стаття не претендує на остаточне вирішення цих питань, а переконливо доводить необхідність подальших наукових пошуків для віднайдення інструментарію, використання якого забезпечить проведення досліджень з проблем економічної історії на якісно новому рівні. Адже зараз у вітчизняній історіографії практично відсутні спеціальні праці з методології економічної історії України, а ті, що

є, стосуються переважно окремих складових цієї важливої наукової проблеми.

Висновки. Теоретико-методологічні проблеми дослідження економічної складової різних періодів історії України, на наше переконання, визначаються наявною джерельною базою. Проведений у статті аналіз основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України засвідчив необхідність комплексного і міждисциплінарного характеру вибору як методологічних підходів, так і власне вибору джерельної бази таких досліджень.

Важливою парадигмою наукових студій з економічної історії є використання дослідниками усього комплексу джерел, характерних для різних історичних періодів, та вибір відповідної методологічної основи, яка дає можливість визначити інформативність, репрезентативність, достовірність джерельної бази, провести наукову критику великих масивів джерел і, головне, дозволить вирішити поставлені дослідником конкретні наукові завдання.

Сучасний розвиток наукових студій з економічної історії України потребує їхньої інституалізації та розробки теоретико-методологічних підходів до усього комплексу проблем і викликів, які стоять

перед науковцями. Інституалізація економічної історії України має забезпечити кооперацію науковців, які працюють над її різними складовими та дозволить залучити до реалізації дослідницьких проєктів фахівців інших галузей знань. Ми цілком підтримуємо тезу про те, що економічна історія має слугувати «місцем зустрічі» фахівців різних наук, перш за все, істориків, економістів та юристів. Саме така наукова кооперація переважно економістів та істориків, а також фахівців зі статистики, матеріалознавства, картографії, фізичної та історичної географії та їхній методологічний інструментарій розширить можливості таких досліджень і забезпечить отримання нових знань. Самостійне використання істориками методів та прийомів інших наук, на жаль, не завжди приводить до об'єктивних результатів дослідження, як, до речі, і наукові манівці економістів у історичних нетрях.

Наша стаття не претендує на остаточне вирішення основних теоретико-методологічних та джерелознавчих проблем економічної історії України, а покликана доповнити наявні та ввести до наукового обігу нові дані про ці складні, часто дискусійні наукові питання.

Бібліографічні посилання

Балабкінс, Н., 1995. Значення Тугана-Барановського сьогодні. В: Горкіна, Л. П., 2001. *М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії*. Київ: ІЕ НАН України, сс. 230–240.

Бойко-Гагарін, А., 2017. *Фальшивомонетництво у Центральній та Східній Європі в добу Середньовіччя та раннього Нового часу*. Київ.

Верменич, Я. В., 2003. *Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні*. Київ: Інститут історії України НАН України.

Веселовский, Б. Б., 1909. *История земства за 40 лет*. Санкт-Петербург: Издательство О. Н. Поповой, т. 1.

Гуржій, О. І. та Орлик, В. М., 2011. *Оподаткування сільського населення України (XVII – середина XIX ст.)*. Черкаси: Ант.

Захаров, В. Н., Петров, Ю. А. и Шаццло, М. К., 2006. *История налогов в России. IX – начало XX в.* Москва: Российская политическая энциклопедия.

Ильинская, В. А. и Тереножкин, А. И., 1983. *Скифия VII–IV вв. до н. э.* Киев: Наукова думка.

Касьянов, Г. В., 2006. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*, № 4, сс. 4–15.

Ковальченко, И. Д., 2003. *Методы исторического исследования*. Москва: Наука.

Ковальчук, В. і Сарай, М., 2008. Роберт Фогель & Дуглас Норт як фундатори нової економічної історії. *Вісник THEU*, № 4, сс. 157–164.

Корнилов, А. А. и Веселовский, Б. Б., 1910. *История земства за сорок лет*. Санкт-Петербург.

Котляр, М. Ф., 1971. *Грошовий обіг на території України доби феодалізму*. Київ: Наукова думка.

Коцур, В. П., 2017. Історіографія українського скарбознавства. *Український нумізматичний щорічник*, № 1, сс. 15–32. DOI: 10.5281/zenodo.1291720.

Лазорак, Б., 2017. Банківська справа Дрогобича у 1919–1939 рр. та особливості ринку капіталовкладень національних громад. *Східноєвропейський вісник*, № 5, сс. 69–76. DOI: 10.24919/2519-058X.5.116974

Лапаева, М. Г., Лапаева, О. Ф. и Овчаренко, Е. В., 2009. Вопросы теории и методологии экономической истории. *Вестник Оренбургского государственного университета*, № 5, сс. 38–46.

Мелихов, С. В., 1979. *Количественные методы в американской политологии*. Москва.

Мизгін, К., Степаненко, С. та Ситий, Ю., 2018. Про знахідку пантікапейського оболу на ранньосередньовічному Шестовицькому городищі. *Український нумізматичний щорічник*, № 2, сс. 15–26. DOI: 10.31470/2616-6275-2018-2-15-26

Неупокоев, В., 1987. *Государственные повинности крестьян Европейской России в конце XVIII – начале XIX в.* Москва: Наука.

Норт, Д., 1997. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва.

Норт, Д., 2000. *Институції, інституційна зміна та функціонування економіки*. Київ: Основи.

Норт, Д., 2002. *Трансакційні витрати, інституції та функціонування економіки*. Київ: Основи.

О государственном промысловом налоге. Спр. 84. Оп. 1. Управління в фінансових справах військового

генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, занятих за правом війни (1916–1918), м. Чернівці. 1916–1918 pp.). Ф. 377. Київ: ЦДІАК України.

Об учреждении из всех Слободских полков особой губернии и о сборе податей на содержание и учреждение Слободских легких войск. Высочайше утвержденный доклад сенаторов князя Шаховского, генерал-аншефа Панина и тайного советника Олсуфьева, 16 декабря 1764 г. № 12295. *Полное собрание законов Российской империи*. Санкт-Петербург, 1830, т. 16, сс. 1003–1006.

Одрін, О. В., 2015. Кочовики й торгівля зерном у Надчорномор'ї VI–III ст. до н. е. *Український історичний журнал*, № 2, сс. 85–98.

Орлик, В. М., 2009. Спільне питання з історії оподаткування. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, вип. 17, сс. 78–83.

Орлик, В. М., 2011. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*, вип. 18, сс. 59–64.

Орлик, В. М., 2012. Проблема достовірності статистичних даних в дослідженнях питань економічної історії Російської імперії. *Єлисавет*. Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Історичні науки, № 1, сс. 171–177.

Орлик, В., 2008. Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії в першій половині XIX ст. *Український історичний журнал*, № 5, сс. 187–195.

Орлик, В., 2017. Топографія знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії та її Лівонського відділення (зведені відомості по областях). *Український нумізматичний щорічник*, № 1, сс. 37–74.

Орлик, С. В., 2018а. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914–1917 pp.). Біла Церква: Видавець Пшонківський О. В.

Орлик, С., 2017а. Проблеми формування бюджету міста Станіславова періоду російської окупації в часи Першої світової війни (1914–1915 pp.). *Po stronie pamięci i dialogu... Stanisławów i Ziemia Stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku*. Warszawa; Stanisławów, т. 2, сс. 44–59.

Орлик, С., 2017б. Проблеми формування бюджету міста Тернополя періоду російської окупації в часи Першої світової війни. *Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 13–15 вересня 2017 р. Тернопіль, сс. 151–157.

Орлик, С., 2018б. Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, вип. 1, ч. 1, сс. 48–58.

Отчёт Управления по финансовым делам при Областном Комиссаре Галиции и Буковины за время с 11 августа 1916 года по 1-е полугодие 1918 г. Спр. 96а. Оп. 1. Управління в фінансових справах військового

генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, занятих за правом війни (1916–1918), м. Чернівці. 1916–1918 pp.). Ф. 377. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України).

Петров, П. Н., 2002. Рецензия на монографию А. Л. Пономарева «Деньги Золотой Орды и Трапезундской империи. Квантитативная нумизматика и процессы средневековой экономики». *Древности Поволжья и других регионов*, вып. 4, т. 3. Нижний Новгород, с. 166.

Підгаєцький, В. В., 2001. *Основи теорії та методології джерелознавства з історії України XX століття*. Навчальний посібник для історичних факультетів університетів. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету.

Підгаєцький, В., 2000. Модернізм і постмодернізм: уявне минуле чи інваріантне майбутнє? *Україна модерна*. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, ч. 4–5. Доступно: <http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um4-5/Problemy%20Istoriografiji/1-PIDHAJETSKYI%20Vitaliy.htm> (дата звернення 05.09.2019).

Пономарев, А. Л., 2002. *Деньги Золотой Орды и Трапезундской империи. Квантитативная нумизматика и процессы средневековой экономики*. Москва: Едиториал УРСС.

Пономарев, А. Л., 2011. *Эволюция денежных систем Причерноморья и Балкан XIII–XV вв.* Москва: Изд-во МГУ.

Потильчак, О., 2018. Мідна російська монета у грошовому обігу Правобережної України у XVIII ст. (на матеріалах нумізматичних знахідок 2017 року з Трушків на Білоцерківщині). *Український нумізматичний щорічник*, № 2, сс. 119–131. DOI: 10.31470/2616-6275-2018-2-119-131

Присяжнюк, І. В., 2002. Історичний розвиток системи оподаткування фізичних осіб. *Вісник Державного агроєкологічного університету*, № 1, сс. 142–145.

Промашина, И. М., 1975. Количественные методы в работах представителей «новой экономической истории» (США). В: Ковальченко, И. Л., отв. ред., 1975. *Математические методы в исследованиях по социально-экономической истории*. Москва, сс. 283–319.

Ресєт, О. П., 1999. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*, № 3, сс. 3–22.

С отчетностью по государственному промышленному налогу. Спр. 91. Оп. 1. Управління в фінансових справах військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, занятих за правом війни (1916–1918), м. Чернівці. 1916–1918 pp.) Ф. 377. Київ: ЦДІАК України.

С отчетом податного дела в Галиции. Спр. 344. Оп. 1. Канцелярія військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, занятих за правом війни, м. Київ, м. Тернопіль, м. Чернівці. 1914–1918 pp. Ф. 361. Київ: ЦДІАК України.

С разной перепиской. Спр. 89. Оп. 1. Управління в фінансових справах військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, занятих за правом війни (1916–1918), м. Чернівці. 1916–1918 pp.). Ф. 377. Київ: ЦДІАК України.

Сведения начальника уездного управления о существующих в г. Збараже ценах на продовольственные товары в 1914 г. и тариф рыночных цен, установленных Збаражским магистратом. Спр. 192. Оп. 1. Управління начальника Збаразького повіту, м. Збараж. 1914–1917 рр. Ф. 370. Тернопіль: Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО).

Сведения о приходе и расходе денежных средств, поступивших начальнику Скалатського уезда. Спр. 23 а. Оп. 1. Канцелярія Тернопільського губернатора, м. Тернопіль. 1914–1918. Ф. 322. Тернопіль: ДАТО.

Святець, Ю. А., 2007. *Українське селянське господарство та нова економічна політика (кліометричний аналіз соціально-економічного процесу)*. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського національного університету.

Святець, Ю. А., 2008. *Українське селянське господарство та нова економічна політика (кліометричний аналіз соціально-економічного процесу)*. Автореф. дис. ... докт. іст. наук. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет.

Селунская, Н. Б., 1977. Количественная история в США: Итоги, проблемы, дискуссии. В кн. Ковальченко, И. Д., отв. ред., 1977. *Математические методы в историко-экономических и историко-культурных исследованиях*. Москва, сс. 305–324.

Смолій В. А., відп. ред., 2011. *Економічна історія України*. Київ: Ніка-Центр, т. 1.

Смолій, В. та Левенець, Ю., 2007. Парадокси історичного пізнання (замість передмови). В: Литвин, В. М., гол. ред., 2007. *Україна: політична історія: ХХ – початок ХХІ ст.* Київ: Парламентське видавництво.

Соколов, А. К., 1981. О применении новых методов в исследовании историков США. В: Ковальченко, И. Д., отв. ред., 1981. *Математические методы в социально-экономических и археологических исследованиях*. Москва, сс. 354–413.

Сперанский, М. М., 1998. План финансов. В: Сперанский, М. М., Тургенев, Н. И., и Орлов, М. Ф. *У истоков финансового права*. Москва: Статут.

Список лауреатів Нобелівської премії з економіки. *Лауреати Нобелівської премії*. Доступно: <http://nobel.knteu.kiev.ua/index.php/spisok-laureativ> (дата звернення: 23.09.2019).

Сухий О., 2012. Сучасні школи історіописання в Україні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, № 21, сс. 710–723.

Хвостова, К. В., и Финн, В. К., 1997. *Проблемы исторического познания в свете современных междисциплинарных исследований*. Москва.

Яковенко, Н. М., 2000. Про методологію досліджень середньовічної і ранньомодерної історії України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, вип. 11. Доступно: http://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Natalia/Pro_metodolohiiu_doslidzhen_serednovichnoi_i_rannomodernoi_istorii_Ukrainy.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

Янжул, И. И., 2002. *Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах*. Москва: Статут.

Яснопольский, Н. П., 1890. *О географическом распределении государственных доходов и расходов в России. Опыт финансово-статистического исследования*. Киев, ч. 1.

Dymowski, A., 2011, *Znaleziska monet rzymskich z terenu Polski rejestrowane w pierwszych latach XXI wieku. Aspekty źródłoznawcze*. Eternum: Zielona Góra.

Dymowski, A., 2016. *Nummi serrati, bigati et alii. Coins of the Roman Republic in East-Central Europe north of the Sudetes and the Carpathians*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Fogel, R. W., 1995. The New Economic History, Its findings and method. *The Economic History Review*. December. 1966, vol. 19, issue 3, pp. 642–656. DOI: 10.1111/j.1468-0289.1966.tb00994.x

Hyndman, R. J. *The problem with Sturges' rule for constructing histograms*. Available at: <http://www.robjhyndman.com/papers/sturges.pdf> (Accessed 23.09.2019).

Klapchuk, V., and Klapchuk, M., 2019. Beer production in Galicia (middle XIXth – the first third of XXth century). *Східноєвропейський вісник*, № 12, сс. 26–43. DOI: 10.24919/2519-058x.12.177546.

Kotsur, V. and Boiko-Haharin, A., 2019. Napoleonic forgeries in the monetary circulation (on the materials of the Dnieper Ukraine). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, № 11, сс. 66–77. DOI: 10.24919/2519-058x.11.170701.

Kotsur, V., 2016. Methodological issues of modern numismatic research: materials of «black» archeology and scientific research. *Forum Numizmatyczne: Peniadz i mennice*, № 1, pp.7–9.

Mielczarek, M. and Orlyk, V., 2019. New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, № 13, сс. 33–39. doi:

Myzgin, K., 2017. *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warszawa.

Orlik, V., 2014. W sprawie Metodologii badań numizmatycznych. Recenzja książki A. L. Ponomarev, *Еволюція денежних систем Причорномор'я і балкан XIII–XV vv.*, Moskva 2011, Izdatel'stvo moskovskogo universiteta, 672 s., ISBN 978–5–211–06307–5. *Wiadomości Numizmatyczne*, r. LVIII, z. 1–2 (197–198), ss.259–263.

Orlyk, S., and Orlyk, V., 2019. Control of the Russian occupation authority over the activities of salt factories in Halychyna and Bukovyna in the period of the First World War. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, № 10, сс. 85–93. DOI: 10.24919/2519-058x.10.159178.

Orlyk, V., 2012. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy*. Augustow; Warszawa, ss. 112–115.

Sherratt, S. and Sherratt, A., 1993. The growth of the Mediterranean economy in the early first millennium BC. *World Archaeology*, vol. 24, no.3, pp. 361–378.

References

- Balabkins, N., 2001. The value of Tugan-Baranovsky today. In: Horkina, L. P., 2001. *M. I. Tugan-Baranovskiy v ekonomichnii teorii ta istorii* [M. I. Tugan-Baranovsky in economic theory and history]. Kyiv: IE NAN Ukrainy, pp. 230–240 (in Ukrainian).
- Boiko-Haharin, A., 2017. *Falshyvomonetnytstvo u Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi v dobu Serednovichchia ta rannoho Novoho chasu* [Counterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle Ages and Early Modern Times]. Kyiv (in Ukrainian).
- Dymowski, A., 2011. Znaleziska monet rzymskich z terenu Polski rejestrowane w pierwszych latach XXI wieku. *Aspekty źródłoznawcze*. Eternum: Zielona Góra.
- Dymowski, A., 2016. Nummi serrati, bigati et alii. Coins of the Roman Republic in East-Central Europe north of the Sudetes and the Carpathians. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Fogel, R. W., 1966. The New Economic History, Its findings and method. *The Economic History Review*, vol. 19, issue 3, pp. 642–656. DOI:10.1111/j.1468–0289.1966.tb00994.x.
- Hurzii, O. I., and Orlyk, V. M., 2011. *Opodatkovannia silskoho naseleння Ukrainy (XVII – seredyna XIX st.)* [Taxation of the rural population of Ukraine (XVII – middle of the XIX century)]. Cherkasy: Ant (in Ukrainian).
- Hyndman, R. J., 1995. The problem with Sturges' rule for constructing histograms. Available at: <<http://www.robjhyndman.com/papers/sturges.pdf>> [Accessed 23 September 2019].
- Il'inskaya, V.A. i Terenozhkin, A.I., 1983. *Skifiya VII–IV vv. do n. e.* [Scythia of the 7th – 4th centuries BC]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Kasianov, H. V., 2006. Suchasna istoriya Ukrainy: problemy, versiyi, mirkuvannya [Modern history of Ukraine: problems, versions, considerations]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal*, no. 4, pp. 4–15 (in Ukrainian).
- Khvostova, K. V., and Finn, V. K., 1997. *Problemy istoricheskogo poznaniya v svete sovremennykh mezhdistyplinarykh issledovaniy* [Problems of historical knowledge in the light of modern interdisciplinary research]. Moscow (in Russian).
- Klapchuk, V., and Klapchuk M., 2019. Beer production in Galicia (middle XIXth – the first third of XXth century). *East European Historical Bulletin*, no. 12, pp. 26–43. DOI:10.24919/2519–058x.12.177546.
- Kornilov, A. A., and Veselovskij, B. B., 1910. *Istoriya zemstva za sorok let* [The history of the zemstvos for forty years]. St. Petersburg (in Russian).
- Kotlyar, M. F., 1971. *Hroshovyy obih na terytoriyi Ukrainy doby feodalizmu* [Money circulation on the territory of Ukraine during the feudal period]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Kotsur, V. & Boiko-Haharin, A., 2019. Napoleonic forgeries in the monetary circulation (on the materials of the Dnieper Ukraine). *East European Historical Bulletin*, no. 11, pp. 66–77. DOI: 10.24919/2519–058x.11.170701.
- Kotsur, V. P., 2017. *Istoriografiya ukrayins'koho skarboznavstva* [Historiography of Ukrainian Treasury].
- Ukrayins'kyi numizmatychnyy shchorichnyk* [Ukrainian Numismatic Yearbook], no. 1, pp. 15–32. DOI: 10.5281/zenodo.1291720 (in Ukrainian).
- Kovalchenko, I. D., 2003. *Metody istoricheskogo issledovaniya* [Historical research methods]. Moscow: Nauka (in Russian).
- Koval'chuk, V., and Saray, M., 2008. Robert Fohel' & Duhlas Nort yak fundatory novoyi ekonomichnoyi istoriyi [Robert Fogel & Douglas North as Founders of New Economic History]. *Visnyk TNEU*, no. 4, pp. 157–164 (in Ukrainian).
- Lapaeva, M. G., Lapaeva, O. F., and Ovcharenko E. V., 2009. Voprosy teorii i metodologii ekonomicheskoy istorii [Questions of the theory and methodology of economic history]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 5, pp. 38–46 (in Russian).
- Lazorak, B., 2017. Bankivs'ka sprava Drohobycha u 1919–1939 rr. ta osoblyvosti rynku kapitalovkladen' natsional'nykh hromad [Banking business of Drohobych in 1919–1939 and the peculiarities of the investment market of the national communities]. *Skhidnoyevropeys'kyi visnyk* [East European Historical Bulletin], no. 5, pp. 69–76. DOI: 10.24919/2519–058X.5.116974 (in Ukrainian).
- Melihov, S. V., 1979. *Kolichestvennye metody v amerikanskoj politologii* [Quantitative methods in American political science]. Moscow (in Russian).
- Mielczarek, M., and Orlyk, V., 2019. New find of Olbian coins. Tarashcha district, Kyiv region, Ukraine. *East European Historical Bulletin*, no. 13, pp. 33–39.
- Myzghin, K., Stepanenko, S., and Sytyi, Yu., 2018. Pro znakhidku pantikapeys'koho obolu na rann'o-seredn'ovichnomu Shestovyts'komu horodyshchi [About the discovery of the Pantikapai Obol in the early medieval Shestovitsa settlement]. *Ukrayins'kyi numizmatychnyy shchorichnyk* [The Ukrainian Numismatic Annual], no. 2, pp. 15–26. DOI: 10.31470/2616–6275–2018–2–15–26 (in Ukrainian).
- Myzgin, K., 2017. *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warszawa.
- Neupokoev, V., 1987. *Gosudarstvennye povinnosti krest'yan Evropeyskoy Rossii v kontse XVIII – nachale XIX v.* [State duties of peasants of European Russia in the late XVIII – early XIX century]. Moscow: Nauka (in Russian).
- Nort, D., 1997. *Instituty, institutsional'nye izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy]. Moscow (in Russian).
- Nort, D., 2000. *Instytutsiyyi, instytutsiynna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
- Nort, D., 2002. *Transaktsiyni vytraty, instytutsiyyi ta funktsionuvannya ekonomiky* [Transaction costs, institutions and the functioning of the economics]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
- O gosudarstvennom promyslovom naloge [On the state commercial tax]. File 84. Inventory 1. Upravlinnya

v finansovykh spravakh viys'kovoho heneral-hubernatora oblastey Avstro-Uhorschyny, zanyatykh za pravom viyny (1916–1918), m. Chernivtsi. 1916–1918 rr. [Office of Financial Affairs of the Military Governor-General of the Austro-Hungarian Regions engaged in the Law of War (1916–1918), Chernivtsi.]. Fund 377. Kyiv: TsDIAK Ukrainy.

Ob uchrezhdenii iz vseh Slobodskikh polkov osoboy gubernii i o sbore podatey na sodержanie i uchrezhdenie Slobodskikh legkikh voysk. Vysochayshe utverzhdenyy doklad senatorov knyazya Shakhovskogo, general-anshefa Panina i taynogo sovetnika Olsuf'eva, 16 dekabrya 1764 g. № 12295 [On the establishment of a special province from all the Slobodsky regiments and on the collection of taxes for the maintenance and establishment of the Sloboda light troops: The most highly approved report by Senators Prince Shakhovsky, General-General Panin and Privy Councilor Olsufiev, 16 December 1764]. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii* [Complete collection of laws of the Russian Empire], 1830, vol.16, no. 12295, pp.1003–1006. Sankt-Peterburg.

Odrin, O.V., 2015. Kochovyky y torhivlya zernom u Nadchornomor'yi VI–III st. do n. e. [Nomads and Wheat Market in the Black Sea Coast in 6th–3rd Centuries BC]. *Ukrainian Historical Journal* [Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal], no. 2., pp. 85–98 (in Ukrainian).

Orlik, V., 2014. W sprawie Metodologii badań numizmatycznych. Recenzja książki A. L. Ponomarev, Ėvolūciā deneznyh sistem Pričernomor'ā i balkan XIII–XV vv., Moskva 2011, Izdatel'stvo moskovskogo universiteta, 672 s., ISBN 978–5–211–06307–5. *Wiadomości Numizmatyczne*, vol. LVIII, issue 1–2 (197–198), pp.259–263.

Orlyk, S., and Orlyk, V., 2019. Control of the Russian occupation authority over the activities of salt factories in Halychyna and Bukovyna in the period of the First World War. *East European Historical Bulletin*, no. 10, pp. 85–93. doi: 10.24919/2519–058x.10.159178.

Orlyk, S. V., 2017a. Problemy formuvannya byudzhetu mista Stanislavova periodu rosiys'koyi okupatsiyi v chasy Pershoyi svitovoyi viyny (1914–1915 rr.) [Problems of budget formation of Stanislavov city in the period of russian occupation during the First World War (1914–1915)]. *Po stronie pam'ěci i dialogu... Stanislāvov i Ziemia Stanislāvowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku* [On the side of memory and dialogue ... Stanislavow and the Stanislavow Land in the era of social and national changes of the 19th and the first half of the 20th century]. Warszawa; Stanislāvov, vol. 2., pp. 44–59 (in Ukrainian).

Orlyk, S., 2017b. Problemy formuvannya byudzhetu mista Ternopolya periodu rosiys'koyi okupatsiyi v chasy Pershoyi svitovoyi viyny. Ternopil' i Ternopil'ya v istoriyi ta kul'turi Ukrainy i svitu (vid naydavnishykh chasiv do s'ohodennya) [Problems of budget formation of Ternopil city in the period of russian occupation during the First World War]. In: *Ternopil and Ternopil Region in the History and Culture of Ukraine and the World (From Ancient Times to the Present)*, Proceedings of the International Scientific Conference, Ternopil, September 13–15, 2017. Ternopil, pp. 151–157 (in Ukrainian).

Orlyk, S., 2018a. *Finansova polityka rosiys'koho uryadu na okupovanykh terytoriyakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoyi svitovoyi viyny (1914–1917 rr.)* [Financial policy of the Russian government in the occupied territories of Galicia and Bukovina during the First World War (1914–1917)]. Bila Tserkva: vydavets Pshonkovsky O. V. (in Ukrainian)

Orlyk, S., 2018b. Tsinova polityka rosiys'koyi okupatsiyovoyi vlady na terytoriyi Halychyny i Bukovyny v period Pershoyi svitovoyi viyny [Pricing policy of the Russian occupation authorities in the territory of Galicia and Bukovina during the First world war]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istoriiia*, issue 1, part 1, pp. 48–58 (in Ukrainian).

Orlyk, V. M., 2009. Spirne pytannya z istoriyi opodatkuvannya [A controversial issue in tax history]. *Problemy istoriyi Ukrainy XIX – pochatku XX st.* [Problems of the history of Ukraine of the 19th – beginning of the 20th centuries], issue 17, pp. 78–83 (in Ukrainian).

Orlyk, V. M., 2012. Problema dostovirnosti statystychnykh danykh v doslidzhennyakh pytan' ekonomichnoyi istoriyi Rosiys'koyi imperiyi [The problem of reliability of statistics in studies of economic history of the Russian Empire]. *Yelysavet. Zbirnyk naukovykh prats' Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Istorychni nauky* [Collection of scientific works of Kirovohrad National Technical University. Historical sciences], no. 1, pp. 171–177 (in Ukrainian).

Orlyk, V. M., 2011. Do pytannya metodolohiyi doslidzhen' problem ekonomichnoyi istoriyi Rosiys'koyi imperiyi [On the question of the methodology of research on the problems of the economic history of the Russian Empire]. *Problemy istoriyi Ukrainy XIX – pochatku XX st.* [Problems of the history of Ukraine of the 19th – beginning of the 20th centuries], issue 18, pp. 59–64 (in Ukrainian).

Orlyk, V., 2008. Metodolohichni aspekty doslidzhennya problem podatkovoyi polityky v ukrayins'kykh huberniyakh Rosiys'koyi imperiyi v pershiy polovyni XIX st. [Methodological aspects of the study of tax policy issues in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the 19th century]. *Ukrainian Historical Journal* [Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal], no. 5, pp. 187–195 (in Ukrainian).

Orlyk, V., 2012. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy*. Studia i materialy. Augustow–Warszawa, pp.112–115.

Orlyk, V., 2017. Topohrafiya znakhidok v Ukraini monet derzhavy Teytons'koho ordenu v Prussiyi ta yiyi Livons'koho viddilennya (zvedeni vidomosti po oblastyakh) [The Topography of Findings of Coins of the State of the Teutonic Order in Prussia and its Livonian Branch in Ukraine (summarised information by regions)]. *Ukrayins'kyi numizmatychnyy shchorichnyk* [Ukrainian Numismatic Annual], no. 1, pp. 37–74 (in Ukrainian).

Otchet Upravleniya po finansovym delam pri Oblastnom Komissare Galitsii i Bukoviny za vremya s 11 avgusta 1916 goda po 1-e polugodie 1918 g. [Report of the Office of Financial Affairs under the Regional Commissioner

of Galicia and Bukovina for the period from August 11, 1916 to the 1st half of 1918]. File 96a. Inventory 1. Upravlinnya v finansovykh spravakh viys'kovoho heneral-hubernatora oblastey Avstro-Uhorshchyny, zanyatykh za pravom viyny (1916–1918), m. Chernivtsi. 1916–1918 rr.) [Office of Financial Affairs of the Military Governor-General of the Austro-Hungarian Regions engaged in the Law of War (1916–1918), Chernivtsi.]. Fund 377. Kyiv: TsDIAK Ukrayiny.

Petrov, P. N., 2002. Retsenziya na monografiyu A. L. Ponomareva «Den'gi Zolotoy Ordy i Trapezundskoy imperii. Kvantativnaya numizmatika i protsessy srednevekovoy ekonomiki» [Review of the monograph by A. L. Ponomareva «Money of the Golden Horde and the Trebizond Empire. Quantitative numismatics and the processes of the medieval economy»]. *Drevnosti Povolzh'ya i drugikh regionov* [Antiquities of the Volga region and other regions]. Nizhny Novgorod, issue 4, vol. 3, p. 166 (in Russian).

Pidhayets'kyi, V. V., 2001. *Osnovy teorii ta metodolohiyi dzhereloznavstva z istoriyi Ukrayiny XX stolittya* [Fundamentals of theory and methodology of source studies on the history of Ukraine of the twentieth century]. Dnipropetrovsk: Publishing House of Dnipropetrovsk University (in Ukrainian).

Pidhayets'kyi, V., 2000. Modernizm i postmodernizm: uyavne mynule chy invariانتne maybutnye? [Modernism and postmodernism: an imagined past or an invariant future?]. *Ukraina moderna*, Lviv, no. 4–5. Available at: <<http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um4-5/Problemy%20Istoriografiji/1-PIDHAJETSKYI%20Vitaliy.htm>> [Accessed 5 September 2019] (in Ukrainian).

Ponomarev, A. L., 2011. *Evolutsiya denezhnykh sistem Prichernomor'ya i Balkan XIII–XV vv.* [The evolution of the monetary systems of the Black Sea and the Balkans of the XIII–XV centuries]. Moscow: Moscow State University Publishing House (in Russian).

Ponomarev, A. L., 2002. *Den'gi Zolotoy Ordy i Trapezundskoy imperii. Kvantativnaya numizmatika i protsessy srednevekovoy ekonomiki* [Money of the Golden Horde and the Trebizond Empire. Quantitative numismatics and processes of the medieval economy]. Moscow: Editorial URSS (in Russian).

Potylchak, O., 2018. Midna rosiiska moneta u hroshovomu obihu Pravoberezhnoi Ukrainy u XVIII st. (na materialakh numizmatychnykh znakhidok 2017 roku z Trushkiv na Bilotserkivshchyni) [Russian Copper Coin In Monetary Circulation Of The Right-Bank Ukraine In The XVIII Century. (Numismatic Findings Of 2017 From Trushky, Bila Tserkva Region)]. *Ukrayins'kyi numizmatychnyy shchorichnyk* [Ukrainian Numismatic Annual], no. 2, pp. 119–131. doi.org/10.31470/2616–6275–2018–2–119–131 (in Ukrainian).

Promahina, I. M., 1975. Kolichestvennye metody v rabotakh predstaviteley «novoy ekonomicheskoy istorii» (SShA) [Quantitative methods in the work of representatives of the New Economic History]. In: Kovalchenko, I. D., ed., 1975. *Matematicheskie metody v issledovaniyakh po sotsial'no-ekonomicheskoy istorii* [Mathematical methods in research on socio-economic history]. Moscow, pp. 283–319 (in Russian).

Prysyazhnyuk, I. V., 2002. Istorychnyi rozvytok systemy opodatkovannia fizychnykh osib [Historical development of the system of taxation of individuals]. *Visnyk Derzhavnoho ahroekolohichnoho universytetu* [Bulletin of the State Agro-ecological University], no. 1, pp. 142–145 (in Ukrainian).

Reynt, O., 1999. Suchasna istorychna nauka v Ukrayini: shlyakhy postupu [Modern historical science in Ukraine: ways of progress]. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], no. 3, pp. 3–22 (in Ukrainian).

S otchetnost'yu po gosudarstvennomu promyslovomu nalogu [With reporting on state commercial tax]. File 91. Inventory 1. Upravlinnya v finansovykh spravakh viys'kovoho heneral-hubernatora oblastey Avstro-Uhorshchyny, zanyatykh za pravom viyny (1916–1918), m. Chernivtsi. 1916–1918 rr.) [Office of Financial Affairs of the Military Governor-General of the Austro-Hungarian Regions engaged in the Law of War (1916–1918), Chernivtsi.]. Fund 377. Kyiv: TsDIAK Ukrayiny.

S otchetom podatnogo dela v Galitsii [With tax report in Galicia]. File 344. Inventory 1. Kantseliariya viys'kovoho heneral-hubernatora oblastey Avstro-Uhorshchyny, zanyatykh za pravom viyny, m. Kyiv, m. Ternopil', m. Chernivtsi. 1914–1918 rr. [Office of the Military Governor-General of the Austro-Hungarian Regions engaged in War Law, Kyiv, Ternopil, and Chernivtsi. 1914–1918]. Fund 361. Kyiv: TsDIAK Ukrayiny.

S raznoy perepiskoy [With different correspondence]. File 89. Inventory 1. Upravlinnya v finansovykh spravakh viys'kovoho heneral-hubernatora oblastey Avstro-Uhorshchyny, zanyatykh za pravom viyny (1916–1918), m. Chernivtsi. 1916–1918 rr.) [Office of Financial Affairs of the Military Governor-General of the Austro-Hungarian Regions engaged in the Law of War (1916–1918), Chernivtsi.]. Fund 377. Kyiv: TsDIAK Ukrayiny.

Selunskaya, N. B., 1977. Kolichestvennaya istoriya v SShA: Itogi, problemy, diskussii [Quantitative History in the USA: Results, Problems, Discussions]. In: Kovalchenko, I. D., ed., 1977. *Matematicheskie metody v istoriko-ekonomicheskikh i istoriko-kul'turnykh issledovaniyakh* [Mathematical methods in historical-economic and historical-cultural studies]. Moscow, pp. 305–324 (in Russian).

Sherratt, S. and Sherratt, A., 1993. The growth of the Mediterranean economy in the early first millennium BC. *World Archaeology*, vol. 24, no. 3, pp. 361–378.

Smolii, V. A., ed., 2011. *Ekonomichna istoriya Ukrayiny* [Economic History of Ukraine]. Kyiv: Nika-Tsentr, vol. 1 (in Ukrainian).

Smolii, V., and Levenets, Yu., 2007. Paradoksy istorychnoho piznannya (zamiest' peredmovy) [Paradoxes of historical knowledge (instead of preface)]. In: Lytvyn, V. M., ed., 2007. *Ukrayina: politychna istoriya: XX–pochatok XXI st.* [Ukraine: Political History: The 20th and the beginning of the 21st centuries]. Kyiv: Parliamentary Publishing House (in Ukrainian).

Sokolov, A. K., 1981. O primenenii novykh metodov v issledovanii istorikov SShA [About new methods application in the study of US historians]. In: Kovalchenko, I. D., ed., 1981. *Matematicheskie metody v sotsial'no-ekonomicheskikh*

i arkhеologicheskikh issledovaniyakh [Mathematical methods in socio-economic and archaeological research]. Moscow, pp. 354–413 (in Russian).

Speranskiy, M. M., 1998. Plan finansov. [Finance plan]. In: Speranskiy, M. M., Turgenev, N. I., i Orlov, M. F. *U istokov finansovogo prava* [At the origins of financial law]. Moscow: Statut (in Russian).

Spysok laureativ Nobelivs'koyi premii z ekonomiky [List of Nobel Prize winners in Economics]. *Laureaty Nobelivs'koyi premii* [The Nobel Prize winners]. Available at: <<http://nobel.knteu.kiev.ua/index.php/spisok-laureativ>> [Accessed 23 September 2019] (in Ukrainian).

Sukhyi O., 2012. Suchasni shkoly istoriopysannya v Ukraini [Modern schools of historiography in Ukraine]. *Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'* [Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood], no. 21, pp. 710–723 (in Ukrainian).

Svedeniya nachal'nika uездного upravleniya o sushchestvuyushchikh v g. Zbarazhe tsenakh na prodovol'stvennye tovary v 1914 g. i tarif rynochnykh tsen, ustanovlennykh Zbarazhskim magistratom [Information of the head of the county department on the prices of food products in Zbarazh in 1914 and the market price tariff set by the Zbarazh magistrate]. File 192. Inventory 1. Upravlinnya nachal'nyka Zbaraz'koho povitu, m. Zbarazh. 1914–1917 rr. [Office of the Chief of Zbarazh County, Zbarazh. 1914–1917]. Fund 370. Ternopil: State Archives of Ternopil Oblast (hereinafter – SATO).

Svedeniya o prikhode i raskhode denezhnykh sredstv, postupivshikh nachal'niku Skalatskogo uезда [Information on the receipt and expenditure of funds received by the head of the Skalatsky district]. File 23 a. Inventory 1. Канцелярія Тернопільського губернатора, м. Тернопіль. 1914–1918 [Office of the Ternopil Governor, Ternopil. 1914–1918]. Ternopil: SATO.

Sviatets Yu. A., 2007. *Ukrayins'ke selyans'ke hospodarstvo ta nova ekonomichna polityka (kliometrychnyy analiz sotsial'no-ekonomichnoho protsesu)* [The Ukrainian individual farm during the years of the New Economic Policy (statistic sources and methods of study)]. Dnipropetrovsk:

Dnipropetrovsk National University Publisher House (in Ukrainian).

Svyatets, Yu. A., 2008. *Ukrayins'ke selyans'ke hospodarstvo ta nova ekonomichna polityka (kliometrychnyy analiz sotsial'no-ekonomichnoho protsesu)* [The Ukrainian individual farm during the years of the New Economic Policy (statistic sources and methods of study)]. Abstract of D. Sc. dissertation. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk National University (in Ukrainian).

Vermenych, Ya. V., 2003. *Teoretyko-metodolohichni problemy istorichnoi rehionalistyky v Ukraini* [Theoretical and methodological problems of historical regionalism in Ukraine]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).

Veselovskiy, V. V., 1909. *Istoriya zemstva za 40 let*. [History of the Zemstvo over 40 years]. Vol. 1. St. Petersburg: Izdatel'stvo O. N. Popovoy (in Russian).

Yakovenko, N. M., 2000. Pro metodolohiyu doslidzhen' seredn'ovichnoyi i rann'omodernoyi istoriyi Ukrainy [On the methodology of studies of medieval and early modern history of Ukraine]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakul'tetu Zaporiz'koho derzhavnoho universytetu*. Zaporizhzhya, issue 11. Available at: <http://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Natalia/Pro_metodolohiyu_doslidzhen_serednovichnoi_i_rannomodernoi_istorii_Ukrainy.pdf> [Accessed 23 September 2019] (in Ukrainian).

Yanzhul, I. I., 2002. *Osnovnye nachala finansovoy nauki. Uchenie o gosudarstvennykh dokhodakh* [The main principles of financial science: The doctrine of government revenue]. Moscow: Statut (in Russian).

Yasnopol'skiy, N. P., 1890. *O geograficheskoy raspredelenii gosudarstvennykh dokhodov i raskhodov v Rossii. Opyt finansovo-statisticheskogo issledovaniya* [About the geographical distribution of government revenues and expenses in Russia. The experience of financial and statistical research]. Kiev, part 1 (in Russian).

Zaharov, V. N., Petrov, Yu. A., and Shacillo, M. K., 2006. *Istoriya nalogov v Rossii. IX – nachalo XX v.* [History of taxes in Russia. The 9th – the beginning of the 20th century]. Moscow: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (in Russian).